

KAIMO GYVENIMO VAIZDAI XVIII AMŽIAUS POEMOJE

(Dž. Tomsonas, O. Goldsmitas, Dž. Krebas, K. Donelaitis)

Elena KUOSAITE

Meninis kaimo tikrovės atskleidimas XVIII a. literatūroje žymiai vispusiškesnis ir dinamiškesnis, negu ankstesniųjų laikotarpių kūryboje. Šio laikotarpio literatūroje kaimo gyvenimo paveikslas įgyja savarankišką reikšmę. Kaimo temai paplisti literatūroje įtakos turėjo XVIII a. idėjos grįžti į gamtą, į natūralią būklę, į paprastumą. Domėjimasis kaimo gyvenimu susijęs su tais socialiniais pasikeitimais, kurie XVIII a. diferencijavo kaimo ir miesto specifiką ir gerokai padidino juos skiriančią tarpą. „Viduriniaisiais amžiais,— rašė Marksas,— kaimas buvo istorijos išieities taškas, tolimesnis jos vystymasis įgyja prieštaravimo tarp miesto ir kaimo formą.“¹

Savaime suprantama, kad kaimo gyvenimo vaizdavimas turi savo tradicijas jau ir ankstesnėje literatūroje. Dar antikinėje literatūroje randame kaimo gamtos, sodiečio darbo vaizdų (Heziodas, Vergilijus ir kt.). Viduramžių ir Renesanso epochoje randame charakteringų personažų iš kaimo sferos: valstiečių, tarnų ir pan. Tačiau ankstesnėje literatūroje kaimo vaizdai pateikiami gana vienpusiškai: dažniausiai arba idiliškoje, arba komiškoje plotmėje. Pirmoji — pastoralinė-idilinė — tendencija eina dar iš antikos ir ypač pasireiškė XVI ir XVII a. literatūroje (Renesanso ir klasicizmo pastoralinė literatūra), antroji — komiška-burleskinė — susiformavo viduramžių literatūroje. Pirmosios grupės kūriniuose kaimo gyvenimas piešiamas idilinėmis, šventiškomis spalvomis, o valstiečio darbas — kaip gerovės ir palaimos šaltinis. Antruoju atveju valstietis figūruoja daugiausia kaip antraeilis ir komiškas personažas, neretai ir kaip grubus, nevalyvas tamsuolis (viduramžių fablio valstietis, vilanas kai kuriuose riteriniuose romanuose, įvairūs viduramžių ir Renesanso dramos personažai). Šios tradicijos poveikio neišvengė ir tokie rašytojai, kaip Šekspyras ir Moljeras, kurių dramose valstiečiai ir tarnai (dažnai įvedami klounų pavidalu) taip pat lebėra antraeiliai ir komiški personažai, nors jie gerokai pranoksta viduramžių dramos klounus-prasčiokus gyve-

¹ К. Маркс, *Формы, предшествующие капиталистическому производству*, Москва, 1940, p. 13—14.

nimo išmintimi, sąmojumi ir aštriu protu. Net ir Sančos Pansos, vieno įdomiausių ir sodriausių valstiečių tipų pasaulinėje literatūroje, paveikslas sukurtas iš dalies dar pagal šią tradiciją.

Sios dvi tendencijos turi savo pasekėjų ir XVIII a. literatūroje, tačiau kaimo gyvenimo ir valstiečių paveikslai šiuo laikotarpiu įgyja naujų aspektų, tampa sudėtingesni, labiau konkretizuoti.

Kaimo gyvenimo motyvai pirmiausia pradeda reikštis XVIII a. poezijoje. Čia kartu su emocinio prado stiprėjimu ir domėjimusi gamtos vaizdais pasirodo ir specifinės kaimo gyvenimo realijos, o ilgainiui kaimas tampa savarankiško vaizdavimo objektu. Tai atsispindi kai kurių veikalų pavadinimuose (O. Goldsmito „Apleistas kaimas“, Dž. Krebo „Kaimas“).

Atsiradusi pirmiausia anglų poezijoje kaimo tema vėliau pasirodo ir kitų šalių XVIII a. literatūroje. Vokietijoje E. Ch. Kleisto, A. Halerio, S. Gesnerio ir kitų autorių kūryboje, Prancūzijoje — Ž. Delilio, Sen-Lamberto ir t. t. Savotišku kaimo temos apvainikavimu XVIII a. literatūroje galima laikyti K. Donelaičio poemą „Metai“, kurios liaudiškas pobūdis pasireiškia ne tik objekto pasirinkimu, bet ir poeto meninio mąstymo ypatumais.

K. Donelaitis jau ne kartą buvo gretintas su kitais XVIII a. poemos žanro kūrėjais². Tokie gretinimai padėjo išryškinti lietuvių literatūros klasiko originalumą, jo kūrybinio metodo ypatumus. Šiame straipsnyje, neliečiant literatūrinių įtakų klausimo, kuris gana plačiai išnagrinėtas minėtuose darbuose, K. Donelaitis bus lyginamas su kai kuriais XVIII a. anglų poetais tipologiniu aspektu, t. y., traktuojant jų kūrybą kaip autonomiškus, nuo vienas kito nepriklausomus reiškinius, betgi turinčius kai kurių panašumų. Bus kreipiamas dėmesys į poetinio vaizdo specifiką šių autorių kūryboje, paliečiami kai kurie žanro ir XVIII a. literatūros krypčių ir jų tarpusavio ryšio klausimai. Kadangi straipsnio apimtis neleidžia visapusiškai palyginti pasirinktų autorių kūrybos, pagrindu paimtas vienas aspektas — meninis kaimo gyvenimo atkūrimas XVIII a. poemoje.

I

Kaimo poezijos atsiradimas ir jos raida XVIII a. yra susijusi su reakcija prieš klasicizmo literatūrą ir su sentimentalizmo formavimusi. Klasicizmui būdingą racionalizmą, gero skonio laikymąsi ir antikos aukštinimą pamažu pakeičia jausmingumas, reikalavimas natūralumo, domėjimasis

² L. Gineitis, Kristijonas Donelaitis ir jo epocha, Vilnius, 1964, p. 305—336; I. Kostkevičiūtė, Literatūros dienovidžiai. Str. „K. Donelaičio „Metai“ XVIII a. Vakarų Europos poezijos fone“, Vilnius, 1964, p. 235—289; K. Doveika, Tradicija ir naujovės K. Donelaičio „Metuose“, „Literatūra ir menas“, 1963, Nr. 51.

liaudies kūryba. Vienas iš šio sąjūdžio požymių buvo susidomėjimas kaimo gyvenimu ir gamta.

Nors pirmuoju kaimo poetu anglų XVIII a. literatūroje paprastai laikomas Dž. Tomsonas (J. Thomson, 1700—1748), tačiau kaimo motyvai randami jau ir ankstesnių poetų kūryboje³. Viena iš pirmųjų tokio pobūdžio poemų yra Pomfreto (Pomfret, 1667—1702) „Pasirinkimas“ („Choi-ce“, 1700), kur aprašomi malonumai, kuriuos teikia kaimo nuošalumas, gėrimasi miškų, upių ir sodų aplinkuma. Dž. Filipso (J. Philips, 1676—1709) poemoje „Sidras“ („Cyder“, 1708) taip pat yra epizodų, kurie rodo, kad poetas jautriai reagavo į kaimo grožį ir žavėjosi valstiečių gyvenimo būdū. Jo poemoje yra taip pat įvairių praktinių patarimų, susijusių su žemės darbais.

Idilinis kaimo buities vaizdavimas, kuris atsispindi Dž. Filipso kūryboje, būdingas ir kai kuriems vėlesniems anglų poetams. Šią tendenciją tęsia T. Parnelis (T. Parnell, 1679—1718), Dž. Dajeris (J. Dyer, 1700—1741), taip pat iš dalies Dž. Tomsonas ir V. Kuperis (W. Cowper, 1731—1800). Trijų pastarųjų poetų kūryboje gamta ir kaimo aplinka dažnai yra akstinas ir savotiškas išeities taškas įvairiems samprotavimams. Todėl jų kūryboje aprašymas jungiasi su refleksija ir implikuoja moralines bei filosofines idėjas. Ši tendencija turi savo šaknis dar ankstesnėje anglų poezijoje, ypač Dž. Miltono (J. Milton, 1608—1674) kūryboje.

Dž. Tomsonui tenka ypatinga vieta anglų poezijoje. Jo kūryboje buvo sukonzentruotos ir išreikštos tos naujos tendencijos, kurios pradėjo ryškėti XVIII a. pirmosios pusės poezijoje. Todėl jo kūryba — tas posūkiu taškas, nuo kurio prasideda anglų sentimentalizmo literatūros raida. Atiduodamas pirmenybę baltosioms eilėms prieš rimuotąjį dveilį (heroic couplet), laisvoms kompozicinėms formoms prieš griežtai išplanuotas, ypatingą dėmesį skirdamas gamtos vaizdams, Dž. Tomsonas tampa naujų literatūrinių modelių pradininku, nors dar ir nenutraukęs ryšio su klasicistine literatūra.

³ Apie gamtos ir kaimo gyvenimo motyvus anglų poezijoje rašė įvairūs autoriai: M. Reynolds, *The Treatment of Nature in English Poetry between Pope and Wordsworth*, Chicago, 1896; P. Meissner, *Der Bauer in der englischen Literatur*, Bonn, 1922; C. E. De Haas, *Nature and the Country in the First Half of the Eighteenth Century*, Amsterdam, 1928; D. L. Durling, *Georgic Tradition in English Poetry*, 1933 (2nd ed. New York, 1963); M. M. Fitzgerald, *First Follow Nature. Primitivism in English Poetry 1725—1750*, New York, 1947; R. Unwin, *The Rural Muse. Studies in the Peasant Poetry of England*, London, 1954. Daugiausia tai apžvalginio pobūdžio darbai, kuriuose pateikta nemaža informacinės medžiagos, tačiau maža tekeliama kokie nors teoriniai klausimai. Iš tarybinės kritikos plačiausias darbas: Ю. Д. Левин, Крестьянская тема в английской поэзии XVIII—начала XIX веков и деревенские поэмы Джорджа Крабба, кн.: *Из истории демократической литературы в Англии XVIII—XX веков*; Ленинград, 1955, p. 5—67.

Dž. Tomsono poema „Metų laikai“ („The Seasons“, 1730) ⁴ iš esmės nėra skirta kaimo gyvenimui, žmonių papročiams ir buičiai, juo labiau valstiečio psichologijai ir jo pasaulėvaizdžiui pavaizduoti. Didžiausią vietą čia užima gamtos vaizdai ⁵ ir autoriaus moraliniai filosofiniai samprotavimai. Tuose gamtos aprašymuose dažnai figūruoja ir žmogus, bet ne kaip savarankiško vaizdavimo objektas, o tik kaip bendro vaizdo detalė. Gana dažnas personažas Dž. Tomsono poemoje yra piemuo (shepherd, swain), kuris įvairiose poemos dalyse tampa vienokio ar kitokio epizodo figūra.

Piemuo, ganantis bandą:

*Where sits the shepherd on the grassy turf,
Inhaling, healthful, the descending sun* ⁶.

(I, 30—31)

*Amid his subjects safe,
Slumbers the monarch swain; his careless arm,
Thrown round his head, on downy moss sustained:*

(II, 493—495)

Rytą išganantis bandą:

*Roused by the clock, the soon-clad shepherd leaves
His mossy cottage, where with peace he dwells;
And from the crowded fold, in order drives
His flock to taste the verdure of the morn.*

(II, 63—66)

Arba pargenantis namo:

*Home, from his morning task, the swain retreats;
His flock before him stepping to the fold;*

(II, 220—221)

*His folded flock secure, the shepherd home
Hies, merry-hearted; and by turns relieves
The ruddy milkmaid of her brimming pail;*

(II, 1663—1666)

Stebintis užšalusias upes:

*... and luculent along
The purer rivers flow; their sullen deeps,
Transparent, open to the shepherd's gaze...*

(IV, 710—712)

⁴ Poema pirmiausia išėjo atskiromis dalimis: „Ziema“, 1726, „Vasara“, 1727, „Pavasaris, 1728, „Ruduo“, 1930. Tais pačiais metais išėjo pilnas poemos leidimas.

⁵ Gamtos vaizdai, be abejo, taip pat yra tam tikras kaimo gyvenimo elementas. Tačiau gamtos koncepcija XVIII a. literatūroje, ligi susiformuojant romantiniam gamtos suvokimui, sudaro atskirą problemą, ir šiame straipsnyje ji nebus plačiau nagrinėjama.

⁶ Cituojama iš leidinio: J. Thomson, The Seasons and the Castle of Indolence, London, 1816. Skliausteliuose nurodoma poemos dalis (romėn. skaitm.) ir eilutė (arab. skaitm.).

- Visais šiais atvejais piemens paveikslas išlaiko dar savo tradicinius bruožus ir atlieka panašias funkcijas, kaip klasicistinėje pastoralinėje poezijoje. Jis arba savotiškas peizažo ornamentas, vienas iš daugelio kitų jo elementų, arba žmogus apskritai, tik pavadintas piemens vardu (paskutinis pavyzdys).

Tačiau Dž. Tomsonas pateikia ir labiau konkretizuotų kaimiečių buities paveikslą, ir čia labiausiai pasireiškia jo novatoriškumas. Tai epizodai, vaizduojantieji sėją ir orę pavasarį, avių prausimą bei kirpimą ir šienapiūtę vasarą, javapiūtę ir bičių priežiūrą rudenį, gyvulių — žiemą. Pačiame pirmutiniame pavasario peizaže Dž. Tomsonas pavaizduoja artoją ir sėjėją:

*Forth fly the tepid airs; and unconfin'd,
Unbinding earth, the moving sofines strays.
Joyous, th'impatient husbandman perceives
Relenting nature, and his lusty steers
Drives from their stalls, to where the well-us'd plough
Lies in the furrow, loosen'd from the frost.
There, unrefusing, to the harness'd yoke
They lend their shoulder, and begin their toil,
Cherr'd by the simple song and soaring lark.
Meanwhile incumbent o'er the shining share
The master leans, removes the obstructing clay,
Winds the whole work, and sidelong lays the glebe.
While thro' the neighb' ring fields the sower stalks,
With measur'd step; and lib'ral throws the grain
Into the faithful bosom of the ground;
The harrow follows harsh, and shuts the scene.*

(I, 32—47)

Šiame įžanginiame epizode autorius dar nedetalizuoja vaizdo, kas būdinga jo tolimesniems gamtos aprašymams. Poetui ne tiek svarbu sukurti jo regimą paveikslą, kiek perteikti pavasario gyvybingumo motyvą. Daugumas epitetų (*unconfin'd, unbinding, impatient, unrefusing, loosen'd*) pabrėžia laisvumą, atgijimą, naujo gyvenimo pradžią, taip pat dosnumą ir pasitikėjiną gamtą (*relenting nature, faithful bosom of the ground*). Šiame atgyjančios gamtos vaizde matome dirbančius valstiečius, tačiau jų darbas apžvelgtas tik bendrais bruožais. Čia neparodytas darbo procesas, žmogaus dedamos pastangos, jo kūno dinamika. Autoriaus kreipimasis į gamtos jėgas (lietų, vėją, saulę) pabrėžia ne tiek žmogaus darbo reikšmę, kiek jo priklausomumą nuo gamtos, kuri jo triūsą gali paversti „gerais metais“ (*into a perfect year*). Visame aprašyme jaučiamas pakilumas ir šventiška nuotaika.

Sis įžanginis epizodas reikšmingas tuo, kad iš karto įveda skaitytoją į kaimo aplinką ir iškelia fizinio darbo motyvą. Arklo įvaizdis, kuris ne sykį pasikartos per visą poemą, yra savotiškas fizinio darbo ir kaimo žmogaus gyvenimo esmės simbolis.

Kiti kaimiečių buities ir darbo vaizdai poemoje yra labiau konkretizuoti. Vienas išsamiausių — avių kirpimas vasarą. Atlikus paruošiamuosius darbus (išsprausus avis, išgalandus žirkles, išrinkus šios apeigos karalienę), prasideda pats kirpimo procesas:

*Meantime their joyous task goes on apace:
Some, mingling, stir the melted tar, and some,
Deep on the new-shorn vagrant's heaving side,
To stamp his master's cipher ready stand:
Others the unwilling wether drag along;
And, glorying in his might, the sturdy boy
Holds by the twisted horns the indignant ram.*

(II, 405—411)

Dž. Tomsono aprašomo darbo vaizde vyrauja tvarka ir harmonija. Kiekvienas šio paveikslas turi savo paskirtį ir vietą bendroje kompozicijoje. Darbas traktuojamas kaip džiaugsmo šaltinis (*joyous task*), visame epizode viešpatauja pakili nuotaika (*to stamp his master's cipher ready stand, glorying in his might* etc.). Panašiai poemoje traktuojami ir kiti kaimo darbai. Antai šienapiūtė baigiama tokiu harmonišku akordu:

*... While heard from dale to dale,
Waking the breeze, resounds the blending voice
Of happy labour, love, and social glee.*

(II, 368—370)

Panašiai kaip gamtos aprašymus, taip ir darbų vaizdus poetas dažnai reizumuoja savotiškais samprotavimais ir apmąstymais. Avių kirpimas baigiamas svarstymais apie vilnos gamybą Britanijoje, javapiūtė — moralizuojančiu pamokymu gausų derlių gavusiam ūkininkui pasidalyti su savo kaimynais, kuriems metai nebuvo tokie sėkmingi ir pan.

Pakilus tonas, kaimo gyvenimo idealizavimas, poeto mėgstami apibendrinančio pobūdžio komentarai rodo, kad Tomsono vaizdavimo metodas artimas klasicistiniam. Tačiau jo aprašymuose yra įvairių kaimo gyvenimo realijų (žemės ūkio padargai, namų apyvokos reikmenys ir kt.), suteikiančių tiems aprašymams builiškumo ir specifišką kaimo koloritą. Tai rodo naujų elementų atsiradimą poetinio vaizdo struktūroje. Kitokie ir personažai Tomsono žanrinėse scenose. Tiesa, jie labai bendro pobū-

džio, neturi konkrečių vardų, o vadinami bendriniais vardais: piemuo (*shepherd*), bernas (*swain*), merga (*maid*), šeimininkė (*housewife*), ūkininkas (*husbandman*) ir kt.⁷ Be to, jie nediferencijuoti nei moraliniu, nei socialiniu aspektu. Tačiau tai kaimietiški tipai, skirtingi nuo fiktyvių pastoralinės poezijos piemenų ir piemenaičių⁸.

Reikia pasakyti, kad Tomsonas kaimo gyvenimą ne vien idiliškai traktuoja. Čia pasireiškia ne vien harmonija, bet ir įvairūs prieštaravimai, nelaimės. Rudenį kartais audra sunaikina visą žemdirbio triušą, liūtys nuplauna derlių ir pastatus (III, 311—359), tamsią vėjuotą naktį žuva keleivis klampioje pelkėje, ir veltui jo laukia žmona ir vaikai, pasmerkti skurdui (III, 1136—1162), žiemą pūgoje sušąla žmogus, palikęs likimo valiai savo šeimą (IV, 276—321). Tokius reiškinius poetas traktuoja kaip stichines nelaimes, nesiedamas kaimo gyvenimo negandų su socialinėmis problemomis. Poetas kartais kalba ir apie prieštaravimą tarp skurdo ir prabangos, bet į tai žiūri kaip į neišvengiamą dalyką. Tokie epizodai paprastai baigiami pamokymu tiems, kurie stovi aukščiau,— neniekinti prastųjų ir ištiesti jiems pagalbos ranką (IV, 322—358). Siems prieštaravimams atskleisti poetas panaudoja *viršūnės* ir *slėnio įvaizdžius* (*hight of life, vale*), mėgiamus ir kitų sentimentalistų poetų. Turto ir prabangos kontrastas atskleidžia ir moralinius prieštaravimus tarp žmonių: tik paprastuose žmonėse galima rasti tikras žmogiškas vertybes (*in the vale, where wisdom loves to dwell, with friendship, peace and contemplation joined*, IV, 343—344). Tai vadinamojo „kuklaus neturto“ (*humble poverty*) idėja, būdinga sentimentalizmo literatūrai⁹. Ji atsispindi tokių poetų, kaip Armstrongo, E. Jungo, A. Remzejaus ir kt. kūryboje.

Gyvenimo „viršūnės“ ir „slėnio“ kontrastas susijęs su kaimo ir miesto priešpastatymu. Ši idėja „Metų laikuose“ dar nėra taip išplėtotą, kaip vėlesniųjų sentimentalistų poezijoje, bet ir Dž. Tomsonas gana dažnai pabrėžia kaimo gyvenimo (*rural life*) privalumus. Savo ruožtu kaimo ir miesto priešpastatymas veda į platesnius samprotavimus apie visuomenės vystymąsi, progreso ir primityvizmo idėjas, dėl kurių taip diskutuota XVIII a. Bet tai jau klausimas, išeinąs už mūsų tyrinėjamo objekto ribų, todėl ties juo plačiau nesustosime. Galima tiktai nurodyti, kad, spręsdamas progreso ir primityvizmo klausimą, Dž. Tomsonas stovi dvilypėse pozicijose: jis gina progresą (pramonės, technikos vystymąsi) ir kartu, kaip tikras sentimentalistas, aukština paprastumą ir ryšį su gamta.

⁷ Tiesa, kai kuriuose epizoduose personažai vadinami ir tikriniais vardais (Lavinija ir Palemonas, Musidora ir Damonas), tačiau šie vaizdeliai neturi tiesioginio ryšio su kaimo gyvenimu. Antikiniai vardai parodo jų artimumą klasicistinei poezijai.

⁸ M. Reynolds, *The Treatment of Nature in English Poetry*, p. 82.

⁹ M. M. Fitzgerald, *op. cit.*, p. 76.

Nors Dž. Tomsono poemoje kaimo gyvenimo paveikslai dar gana epizodiški ir vienpusiški¹⁰ ir bendroje poemos struktūroje užima gana nedaug vietos, tačiau jie sudaro tą naują ir originalų elementą, kuris tolimesnėje XVIII a. poezijoje taps gerokai praplėstas ir įvairiapusiškesnis. Dž. Tomsonas nėra žymiausias XVIII a. kaimo poetas, jis kaimo poezijos pradininkas, ir visi, kurie XVIII a. domėjosi kaimu ir gamta, vienaip ar kitaip jam skolingi¹¹.

II

Šalia tendencijos idealizuoti kaimo gyvenimą, jau pirmaisiais XVIII a. dešimtmečiais poezijoje pasireiškia ir kita kryptis — noras parodyti kaimo gyvenimo prozą, jo nemalonus puses. Šios krypties pradininku galima laikyti Dž. Gejų (J. Gay, 1688—1732), kuris savo poemoje „Piemens savaitė“ („The Shepherd's Week“, 1714) parodijuoja pastoralinę idiliją, taip pat piešia kai kurias charakteringas kaimo gyvenimo scenas. Tačiau Dž. Gejus dar nepavaizdavo tikro kaimo gyvenimo, jo sukurti vaizdai taip pat turi idiliško interpretavimo elementų.

Pirmasis, sukūręs nepagražintą kaimo gyvenimo vaizdą, buvo S. Dakas (S. Duck, 1705—1756), pats kilęs iš valstiečių ir gerai pažinojęs kaimo gyvenimo sąlygas. Savo poemoje „Kulėjo triušas“ („The Thresher's Labour“) poetas vaizduoja samdinio darbus įvairiais metų laikais. S. Dakas pradeda nuo žiemos, vaizduodamas kulėjus, monotoniškai, be perstojo daužančius spragilais, po to aprašo pirmuosius darbus lauke pavasarį, šienapiūtę ir javapiūtę kaip pagrindinius vasaros darbus ir baigia poemą pabaigtuvių švente. Ji atneša šiek tiek džiaugsmo ir poilsio po sunkių darbų, bet greit ir vėl prasideda tie patys rūpesčiai¹².

Nors S. Dakas tebevartoja tradicinį rimuotą dvielį, ir jo kalba šiek tiek pompastiška, tačiau iš esmės poema perteikia gana reljefišką ir natūralų samdinio darbo vaizdą. Dako poemos privalumas tas, kad jis kaimo žmogaus užsiėmimus vaizduoja ne kaip stebėtojas, iš šalies, o to žmogaus požiūriu. Darbo tema jo poezijoje įgauna naują prasmę: kaip tam tikros socialinės grupės žmonių egzistencijos forma, nes samdinybė yra fizinio darbo neturi jokių kitų užsiėmimų.

Kaimo gyvenimo paveikslo keitimasis XVIII a. literatūroje susijęs su tais poslinkiais, kurie įvyko Anglijos kaime XVIII a. raidoje. Šio šimt-

¹⁰ J. D. Levinas ypač pabrėžia Dž. Tomsono sukurtų kaimo gyvenimo vaizdų statiskumą, tačiau ne visiškai galima sutikti, kad poetas vaizduoja tik „nejudrias figūras spalvingų peizažų fone“ (Д. Ю. Левин, *op. cit.*, p. 10). Įvesdamas darbo motyvą, Dž. Tomsonas suteikia dinamikos aprašomam vaizdai, nors ir nepavaizduoja sudėtingesnių kaimo gyvenimo reiškinių.

¹¹ R. U n w i n, *The Rural Muse*, p. 37.

¹² Plačiau apie S. Daką žr. R. U n w i n, *op. cit.*, p. 47—66.

mečio istorinis procesas iš esmės pakeitė Anglijos kaimo vaizdą. Dar XVI a. prasidėjusi valstiečių ekspropriacija truko per visą XVII a., o XVIII a. dar labiau suaktyvėjo (antroji agrarinė krizė). Smulkūs ūkiai beveik visiškai išnyko, juos pakeitė stambios fermos, aprūpinančios kylančią pramonę žaliava, o miestus — maisto produktais. Pamažu išnyko ir laisvieji valstiečiai (*yeomanry*), o jų vietoje atsirado stambūs fermeriai ir darbininkai samdiniai, kurie ne visi galėjo rasti darbo kaime. Dauguma kėlėsi į miestus, sudarydami darbininkų rezervą pramonės įmonėms. Kapitalistiniai santykiai, pakeitę kaimo ir miesto struktūrą, žymiai pagilino ir juos skiriančią tarpą. Tai iš dalies sąlygojo būdingą XVIII a. literatūrai kaimo ir miesto priešpastatymo temą.

Vienas pirmųjų poetų, pavaizdavusių tas pasekmes, kurias į Anglijos kaimą atnešė XVIII a. agrarinis perversmas, buvo O. Goldsmitas (O. Goldsmith, 1730—1774). Savo poemoje „Apleistas kaimas“ (1770) jis pavaizdavo išdraskytą, apleistą Anglijos kaimą, kurio gyventojai kažkur išsikraustė:

*Sweet smiling village! lov'liest of the lawn,
Thy sports are fled, and all thy charms withdrawn!
Amidst thy bow'rs the tyrant's hand is seen,
And desolation saddens all thy green:
One only master grasps the whole domain,
And half a tillage stints the smiling plain.
No more thy glassy brook reflects the day,
But choked with sedges, works its weary way:
Along thy glades, a solitary guest,
The hollow sounding bittern guards its nest;
Amidst thy desert walks the lapwing lies,
And tires their echos with unvary'd cries.
Sunk are thy bow'rs in shapeless ruin all,
And the long grass o'ertops the mould'ring wall;
And, trembling, shrinking from the spoiler's hand,
Far, far away thy children leave the land!*¹³

Sio epizodo poetiniai įvaizdžiai (*desolation, solitary, desert*) pabrėžia nykumą, vienišumą, tuštumą. O. Goldsmito piešiamo kaimo peizaže tokie atributai: užleistas pūdymas, meldais užžėlęs upelis, monotoniškai klykaujanti pėmpė, beformiais griuvėsiais pavirtusios buveinės, trūnyjančios sienos ir kt. Visa tai rodo, kad šioje vietovėje nebėra gyventojų, viskas čia griūna, nyksta, tampa dykviete. Kartu čia daromos užuominos, kad kadaise tai buvo gražus ir klestintis kraštas (*lov'liest of the lawn*).

¹³ S. Rogers, *The Pleasures of Memory; O. Goldsmith; The Poetical Works*, Paris, 1805, p. 112. Toliau bus cituojama iš to paties leidinio, nurodant puslapį.

O. Goldsmito nupieštas kaimo gyvenimo paveikslas yra dinamiškesnis už Dž. Tomsono, nes jis parodo jo diametralų pasikeitimą. Per visą poemą autorius pabrėžia kontrastą tarp to, kas buvo ir kas dabar yra. Jis net bando atskleisti tas priežastis, dėl kurių įvyko tie pasikeitimai: žemė atiteko vienam valdytojui, o jos netekę valstiečiai išsisklaidė po tolimas šalis (*Far, far away thy children leave the land*). Apleisto kaimo vaizdas tampa savotišku apibendrinimu tos padėties, kurioje atsidūrė Anglijos valstiečiai po agrarinės krizės.

O. Goldsmitas, skirtingai nuo Dž. Tomsono, jau nebevaizduoja kaimo gyventojų kaip vieningos, darnios šeimos, kur žemvaldžio interesai sutampa su samdinio ir nuomininko interesais. O. Goldsmito kaime šeiminkauja „vienas šeiminkas“, jį valdo „tirono ranka“. Poetas giliau suvokia kaimo socialinius prieštaravimus, kartu su praeities ir dabarties kontrastu jo poemoje pabrėžta ir disproporcija tarp prabangos ir skurdo. O. Goldsmitas nepagaili aštrių žodžių prabangos adresu. Tačiau jis neatmeta nuosavybės principo visuomenėje, jis tik už vienodesnį turto pasiskirstymą tarp žmonių. Poeto manymu, blogiausia tai, kad per daug turto susikaupia vieno žmogaus rankose ir dėl to tampa nuskriausta dauguma:

... *The man of wealth and pride
Takes up the space that many poor supply'd;*

(p. 119)

Nors O. Goldsmitas ir parodo Anglijos kaimo kontrastus, tačiau, apskritai, jam nesvetimas kaimo buities idealizavimas, tik harmoniškas kaimo vaizdas poetui asocijuojasi ne su dabartimi, o su praeities laikais. Jis pradeda savo poemą kadaise buvusio tvarkingo ir gražaus kaimo vaizdu. Čia klestėjo „sveikata ir gausumas“ (*health and plenty*), „nekaltumas ir ramybė“ (*innocence and ease*), „kukli laimė“ (*humble happiness*). „Mielojo Oborno“ (*Sweet Auburn*) paveikslas praeina per visą poemą, kaip autoriaus patriarchalinių visuomeninių idealų įsikūnijimas.

O. Goldsmito poemoje stipriau, negu Dž. Tomsono, jaučiamas subjektyvus pradas. Poemos lyrinis herojus ligūruoja pirmuoju asmeniu, jis neabejingas tiems reiškiniams, kuriuos vaizduoja. Kaimo likimas glaudžiai susijęs su jo likimu. Praeities laikų kaimas — gražus ir laimingas, kaip ir herojaus jaunystė, dabartinis — apleistas ir skurdus, kaip ir jo senatvė.

Praeities ir dabarties, skurdo ir prabangos kontrastai O. Goldsmito perteikti daugiau lyriniu emociniu planu ir nepasižymi vaizdo konkretumu ir buitinių realiųjų gausumu. Dominuojančią reikšmę poemoje turi nuotaikos ir herojaus pergyvenimų perteikimas. Poema persunkta nostalgija: praeities gailestis ir pasiilgimas persipina su nusivylimu dabartimi:

*In all my wand'rings round this world of care
In all my griefs, and God has giv'n my share,
I still had hopes, my laiest hours to crown,
Amidst these humble bow'rs to lay me down;*

(p. 113)

Poetas tikėjosi paskutines savo senatvės dienas ramiai praleisti savo gimtajame kaime, tačiau šios viltys neišsipildė: buvusio kaimo, galima sakyti, iš viso jau nebėra.

Net ir kai kurios portretinės charakteristikos (kaimo pastoriaus, mokytojo, kalvio) ne tiek sukuria tipiškų kaimo gyventojų paveikslus (juo labiau, kad tai nėra valstiečiai žemdirbiai), kiek pabrėžia tam tikras moralines savybes: paprastumą, natūralumą, nuoširdumą ir užuojautą. Pavyzdžiui, vaizduojant pastorių, ypač akcentuojama jo teigiama įtaka ir moralinė parama nuskriaustiesiems.

XVIII a. diskusijoje dėl progreso ir primityvizmo reikšmės O. Goldsmitas gina pastarojo pozicijas, teigdamas primityvaus, natūralaus būvio pranašumą prieš labiau išsivysčiusį ir rafinuotą. Savo poemą jis baigia kreipimusi į poeziją, kad ji pamokytų žmogų suprasti, jog tai, kas sukurta gamtos, yra patvariau, negu tai, kas padaryta žmogaus.

Poemos etinis patosas, jos socialinis interesas ir emocinis pradas rodo O. Goldsmito poemą esant sentimentalizmo literatūros kūriniu. Tai ne tiek aprašomoji, kiek, greičiau, lyrinė poema, išreiškianti gailėstį dėl praėjusių laikų, nusivylimą progresu, tragišką suvokimą žmogaus gyvenimo kaip nuolatinių rūpesčių egzistencijos ir pagaliau asmeninę nuoskaudą apie nesugrąžinamai praeinantį laiką.

Jeigu O. Goldsmitas, matydamas dabartinio kaimo prieštaravimus, turėjo dar kai kurių iliuzijų apie praeities kaimo idiliją, tai Dž. Krebas (G. Crabbe, 1754—1832) savo poemoje „Kaimas“ („The Village“, 1783) atsisako idealizuoti tiek dabarties, tiek ir praeities kaimą. Jau savo poemos pradžioje jis polemizuoja su pastoralinės poezijos autoriais, idealizavusiais kaimo buitį:

*Fled are those times, when, in harmonious strains,
The rustic poet praised his native plains*¹⁴:

(I,7—8)

Dž. Krebui nepriimtinas ne tik klasicizmo literatūrai būdingas pastoralinis kaimo traktavimas, bet ir O. Goldsmito sentimentalizmas, apverkiant dabartinio kaimo padėtį ir idealizuojant praeitį¹⁵. Dar pradžioje poemos

¹⁴ G. Crabbe, *The Poetical Works*, London, 1932. Cituojant nurodoma poemos dalis (romėn. skaitm.) ir eilutės (arab. skaitm.).

¹⁵ Plačiau apie tai žr. Д. Ю. Левин, *op. cit.*, p. 25—27.

nurodęs, kad jos objektas bus „Kaimo Gyvenimas“ („*The Village Life*“), poetas toliau sako vaizduosiąs kaimo trobelę taip, kaip ją vaizduotų Tiesa (*I paint the Cot, as Truth will paint it*).

Kaimo gyvenimo aprašymą Dž. Krebas pradeda gamtovaizdžiu, kuriame labai ryškus tapybinis elementas¹⁶. Siame gamtovaizdyje dominuoja regimieji įvaizdžiai, suteikiantieji nederlingumo, skurdumo, nepatrauklumo įspūdį: „įkaitęs smėlis“ (*burning sand*), „reti javai“ (*thin harvest*), „išsikerojusios piktžolės“ (*rank weeds*), „usnys,“ plačiai išskleidusios savo dygias rankas“ (*thistles stretch the ir prickly arms*) ir t. t. Gamta ne tik neteikia pasigėrėjimo akiai, ji taip pat neteikia paguodos ir paramos žmogui. O ir pats žmogus čia taip pat nepasižymi kilniomis savybėmis. Šioje atšiaurioje, nykioje gamtoje gyvena „laukinė neišsivysčiusi padermė“ (*wild amphibious race*), „primityvi padermė“ (*savage race*).

Dž. Krebas, skirtingai nuo sentimentalistų, kuriems kaimo gamta buvo ne tik estetinio pasigėrėjimo šaltinis, bet ir savotiškas prieglobstis, bėgant nuo triukšmingo miesto gyvenimo, o kaimo žmogus — nesugadintos, natūralios prigimties įsikūnijimas, nešaiko tos primityvios, gamtinės būsenos idealia. Atšiauri gamta ir nepritekliai, jo manymu, išugdo ne „paprasto gyvenimo“ (*the simple life*) idealą, o nehumaniškus instinktus. Todėl poetas nenori čia pasilikti, o stengiasi kuo greičiau pasitraukti.

Tai gi garsiojo XVIII a. ginčo dėl primityvios ir civilizuotos būklės Dž. Krebas laikosi skirtingos pozicijos, negu Dž. Tomsonas ir O. Goldsmitas. Nors jis ir neparodo progreso pranašumų, bet taip pat neaukština ir „kuklaus neturto“ ir „natūralaus žmogaus“ reikšmės. Grįžimo „atgal į gamtą“ idėja jam nepriimtina.

Nerodydamas besąlygiško žavėjimosi kaimu ir gamta, Dž. Krebas realistiškiau pavaizduoja jo nepatraukliąją pusę, tuos sunkumus ir vargą, kuriuos patiria paprasti kaimo žmonės. Kaimo tema jo poemoje įgauja naują skambesį. Dž. Krebas atsisako nuo komiško šios temos traktavimo, būdingo viduramžių ir Renesanso literatūrai, taip pat ir nuo kaimo buities idealizavimo, pasireiškusio sentimentalizmo literatūroje. Pirmą kartą literatūroje kaimo gyvenimas traktuojamas tragišku aspektu¹⁷, ir tas primityvumas, grubumas, nevalyvumas, kuris čia pasireiškia, turi sukelti ne juoką, o pasibaisėjimą.

Neatsitiktinai Dž. Krebo vaizdavimo objektu yra patys skurdžiausi kaimo gyventojai, samdiniai, padieniai darbininkai, kuriuos išsekina

¹⁶ Dar V. Hezlitas nurodė, kad „jis piešia ne spalvomis, o žodžiais“. Cit. pagal: L. H a d d a k i n, *The Poetry of Crabbe*, London, 1955, p. 128, Dž. G. Baironas pavadino Krebą „rūsčiausiu, bet ir geriausiu gamtos tapytoju“ („Anglijos bardai ir Skotijos apžvalgininkai“).

¹⁷ Plg. Д. Ю. Левин, *op. cit.*, p. 28.

nepakeliamas darbas ir ligos. Darbą, neatsiejamą kaimo gyvenimo aspektą, Dž. Krebas kitaip vaizduoja, negu Dž. Tomsonas:

*Go then! and see them rising with the sun,
Through a long course of daily toil to run;
See them beneath the dog-star's raging heat,
When the knees tremble and the temples beat;
Behold them, leaning on their scythes, look o'er
The labour past, and toils to come explore;
See them alternate suns and showers engage,
And hoard up aches and anguish for their age;
Through fens and marshy moors their steps pursue,
When their warm pores imbibe the evening dew;
Then own that labour may as fatal be
To these thy slaves, as thine excess to thee.*

(I, 142—153)

Dž. Krebo sukurtas darbo vaizdas greičiau primena S. Dako aprašytą sunkų kūlėjo triūsą, negu Dž. Tomsono pavaizduotą harmonišką darbo procesą, teikiantį žmogui palaimą ir kuriantį jam reikalingas vertybes. Krebas vaizduoja darbą kaip sunkų, išsemiantį žmogaus jėgas užsiėmimą, nepagerinantį jo buities. Kitoks ir dirbančiųjų figūrų išsidėstymas ir bendra viso paveikslu kompozicija. Čia nebėra tokios tvarkos ir taisyklingo pasiskirstymo vietomis, kaip Tomsono sukurtame paveiksle, bet čia daugiau dinamikos ir įtampos. Pagrindinė detalė čia — palinkusio piovėjo figūra. Net du kartus poetas pabrėžia, kad žmonės dirba, neatitiesdami nugarų. Be to, Dž. Krebas sukuria ne tik išorinį dirbančio žmogaus paveikslą, jis bando pažvelgti ir į tai, kas dedasi jo viduje. Kai kurios detalės įgauna psichologinę prasmę. Sakydamas, kad piovėjams „virpa keliai ir tvinkčioja smilkiniai“, poetas pabrėžia ne tik fizinį nuovargį, bet ir dvasinį išsekimą ir vidinę įtampą. Retoriškas, įsakmus kreipimasis į tuos, kurie gyvena pertekliuje (*Go then... See them... Behold them*), pasižiūrėti, kaip dirba žmonės, suteikia visam epizodui ekspresyvią, beveik dramatišką intonaciją.

Darbo temos dramatiškumą Dž. Krebo poemoje sustiprina ir tai, kad žmogus vaizduojamas bejėgis prieš „šykščią gamtos ranką“ (*Nature's niggard hand*). Jeigu Dž. Tomsono poemoje žmogaus darbą apvainikuoja gamtos jėgų veikla (lietus, šiluma, palankūs vėjai), tai Dž. Krebo poemoje gamta tokia nepalanki žmogui, kad jo „darbas lieka bevaisis ir veltui įdėtas“ (*fruitless toil and labour spent in vain*). O ten, kur gamta dosnesnė, tik dar labiau jaučiama kaimo žmonių socialinė diferenciacija (*The wealth around them makes them doubly poor*). Tie, kurie dirba, nepasinaudoja savo darbo vaisiais. Poetas palygina juos su vergais, kurie kasa aukso rūdą, bet patys aukso neturi.

Dž. Krebas piešia daugiausia skurdo, nepriteklaus ir įvairių negandų paveikslus savo poemoje. Jo poemos būdingiausi įvaizdžiai „darbas“, „rūpestis“, „gėda“, „liga“, „neteisybė“ (*toil, care, shame, disease, wrong*) ir kt. Tiems, kurie skursta, poetas priešpastato kitą kaimo gyventojų kategoriją — dvarininkus ir stambius fermerius, kurie nepatenkinti, kad samdiniai švenčių dienomis praleidžia veltui daug laiko, kad kažkas išgaudo žuvis iš jų tvenkinių, kad naktimis slankioja visokie valkatos. Parodydamas kaimo socialinius kontrastus, Dž. Krebas neatskleidžia jų priežasčių ir nieiško išėjimo iš esamos būklės. Tas beišeitiškumas, suteikias jo poemai bendrą pesimistišką intonaciją, sieja Dž. Krebą su kai kuriais sentimentalistais, kurie skurdo ir neteisybės problemą laikė neišsprendžiama. Su jais poetą sieja ir mirties motyvas. Kaip ir kai kurie sentimentalistai, jis traktuoja mirtį, kaip išvaduotoją nuo visų žemiškų rūpesčių ir negandų, kaip „geriausią iš visų tironų“ (*the best of tyrants*).

Tiesa, antrojoje savo poemos dalyje poetas parodo ir šviesesnę kaimo žmonių gyvenimo pusę — jų sekmadienio pramogas. Tačiau ir šis paveikslas, kuriame daugiau atstumiančių (girtuokliavimas, muštynės), negu patrauklių momentų, beveik nepraskaidrina niūrios poemos atmosferos.

Dž. Krebo pavaizduoti personažai taip pat gerokai skiriasi nuo Tomsono ir Goldsmito veikėjų. Tiesa, tai tokie pat bevardžiai žmonės, kaip ir Krebo pirmtakų kūryboje: jaunuolis (*the youth*), žilas senis (*hoary swain*), paliegęs vargšas (*the drooping wretch*), kaimo kunigas (*the parish priest*) ir kt. Tačiau tai jau nebe idiliški piemenys ir piemenaitės, nebe tvirti ir įdegti bernai ir mergos, ne geraširdžiai pastoriai ar kaimo mokytojai, o gyvenimo nuskriausti ir suluošinti žmonės.

Autorius vos keliomis eilutėmis apibūdina „menką pažiūrėti jaunuolį“, kurį greit išsekina sunkus darbas ir galutinai pakerta liga. Senojo žmogaus paveikslas ir jo nelaimingas likimas pavaizduotas išsamiau ir konkrečiau. Autorius palygina jį su nuvytusiū medžiu ir dar labiau išryškina dabartinę jo sunkią ir nedėkingą padėtį, priešpastatydamas jaunystę, kai jis buvo stiprus ir pilnas jėgų. Ypač reikšmingas senio monologas, kur autorius paties personažo lūpomis atskleidžia jo santykį su pasauliu, su kitais žmonėmis. Tai mėginimas pažvelgti į veikėjo vidų. Monologas parodo, jog senis pats suvokia savo padėties beviltiškumą, ir tai padaro jį beveik tragiška figūra:

*A lonely wretched man, in pain I go,
No need my help, and none relieve my wo;
(I, 222—223)*

Trečiasis personažas — paliegęs benamis — pavaizduotas dar plačiau ir dar konkretesnėse aplinkybėse. Jis — kaimo prieglaudos gyventojas.

Realistinių detalių pagalba poetas parodo visą tą skurdžią aplinką, kurioje savo dienas leidžia betėviai vaikai, tėvai, nepažinę savo vaikų meilės, pamestos žmonos ir niekam nereikalingos našlės. „Molinės sienos“ (*walls of mud*), „sulūžusios durys“ (*the broken doors*), „dvokiantys garai“ (*the putrid vapours*), „apmusijęs langelis“ (*dull pane*) — tokie charakteringi šios aplinkos atributai. Bet dar labiau, negu materialinius nepriteklius, poetas akcentuoja tą dvasinę nuoskaudą ir vienišumą, kurią jiems tenka patirti.

Mirštančio bedalio epizodas — tai savotiška miniatiūrinė drama. Čia, be tų personažų, kurie sudaro bendrą foną, pasirodo dar dvi figūros: kaimo gydytojas, kuris niekina prieglaudos gyventojus ir atlieka savo oficialią pareigą dėl to, kad parapija už tai užmoka, ir jaunas pastorius, kuris rytmečius praleidžia medžiodamas, o vakarus kortuodamas. Tai jau ne tie kaimo inteligentai (mokytojas, pastorius), kurie, kaip parodė O. Goldsmitas, su valstiečiais dalijosi bendrais rūpesčiais. Ši scena pabrėžia ne kaimo gyvenimo harmoniją, o jame pasireiškiančius prieštaravimus.

Jaunuolio, pagyvenusio žmogaus ir mirštančio benamio paveikslai, pavaizduoti vienas paskui kitą, sudaro lyg ir vieną epizodą, kuriame atsiskleidžia įvairūs kaimo žmogaus gyvenimo etapai. Žinoma, negalima šių personažų likimo traktuoti kaip vieno asmens gyvenimo istorijos, tačiau tie epizodai parodo „tipiškus vargšo kaimiečio likimo vaizdus nuo jaunystės ligi senatvės“¹⁸. Tai rodo, kad aprašymas ir portretinė charakteristika Dž. Krebo poemoje turi tendenciją pereiti į sužetinį pasakojimą.

Dž. Krebo poemoje išliko kai kurie XVIII a. deskriptyvinės poemos elementai — kompozicinis fragmentiškumas, polinkis į meditaciją, retoriškumas¹⁹, tačiau detalių tikroviškumu, kai kurių epizodų dramatiškumu, pastangomis pažvelgti į personažų vidinį pasaulį, tendencija į pasakojimą jis skiriasi nuo savo pirmtakų. Vienas pirmųjų Krebo kūrybos vertintojų V. Hezlitas pastebėjo, kad pagrindinis jo poezijos ypatumas — „ištikimybė tiesai, pamėgdžiojant gamtą“²⁰.

Nemaža ginčų kėlė klausimas, kokiai literatūrinei kryptčiai reikėtų skirti Krebą. Vieni, nors ir pripažindami, kad Krebas skyrėsi nuo savo amžininkų poetų sentimentalistų, teigia, kad iš esmės jis priklauso prie XVIII a. literatūrinių tradicijų²¹. Kiti bando jį daugiau sieti su romanti-

¹⁸ L. Haddakin, *The Poetry of Crabbe*, p. 103.

¹⁹ Savo poemą baigia retorišku kreipinusi į lordą R. Menersą, kuriame išaukština jo dorybes ir apgailestauja ankstyvą mirtį.

²⁰ W. Hazlitt, *Lectures on English Poets and The Spirit of the Age*, London, p. 331—332.

²¹ L. I. Bredvold, *The Literature of Restoration and the Eighteenth Century 1660—1789*, New York, 1962, p. 146.

ne literatūra²², trečiams Krebas atrodo esąs realizmo pradininkas²³. Be abejo, vien iš pirmosios poemos „Kaimas“ negalima spręsti apie jo kūrybinį metodą, tačiau aišku, kad ir ši poema nebetelpa vien tik aprašomosios-didaktinės poemos rėmuose. Ji sietina ne tik su XVIII a. poezijos, bet ir šviečiamojo amžiaus prozos raida. XVIII a. anglų prozoje (S. Ričardsono, H. Fildingo, O. Goldsmito ir kt. kūryboje) pasireiškė tie meninio vaizdo ypatumai, kurie pastebimi ir Krebo²⁴ poemoje: charakterio ir aplinkos ryšys, detalės konkretumas ir kt.

III

K. Donelaičio (1714—1780) poema „Metai“ (apie 1765—1775) savo kompozicija panašesnė į Tomsono „Metų laikus“, tačiau vidiniu turiniu ir poetinių vaizdų specifika ji artimesnė Goldsmito ir Krebo poemoms. Jeigu Dž. Tomsono gana nemažos apimties poemoje (5539 eil.) kaimo vaizdai sudaro tik labai nedidelius epizodus, tai O. Goldsmito ir Dž. Krebo poemos, panašiai kaip ir K. Donelaičio, iš esmės skirtos kaimo gyvenimui pavaizduoti. Tačiau, būdamos daug mažesnės už Donelaičio kūrinį²⁵, minėtosios poemos neduoda tokio plataus ir išsamaus kaimo gyvenimo paveiklo, kokį sukuria lietuvių poetas. Skirtumai pasireiškia, žinoma, ir kitais aspektais.

Kaip ir anglų poetų kūrinuose, Donelaičio poemoje atsispindi įvairūs kaimo gyvenimo reiškiniai: kaimo butis (aplinka, darbas, pramogos), kaimo socialinė struktūra, kaimo žmogus ir jo pasaulėvaizdis. Tyrinėtojų ne kartą buvo nurodyta, kokią pažintinę reikšmę turi jo poema²⁶, iš kurios galime susidaryti gana išsamų vaizdą apie XVIII a. Rytų Prūsijos valstiečių padėtį, jų papročius ir apsirengimą, trobesius ir ūkio padargus ir t. t. Tačiau svarbu ne tik teisingas tikrovės reiškinų atkūrimas, o ir Donelaičio sukurtų vaizdų ypatumai.

Kasdieninės aplinkos daiktų ir reiškinų aprašymas Donelaičiui nėra pagrindinis tikslas, svarbiau atskleisti pačią valstietiškos būties esmę. Jis ne paprastai išskaičiuoja įvairias realijas, o įpina organiškai į bendrą būrų gyvenimo procesą. Apie valgius, pavyzdžiui, poetas rašo įvairiose poe-

²² J. Wohlgemuth, *Der Stil in George Crabbe's Dichtungen*, Würzburg, 1910, p. 103—105; F. Whitehead, *George Crabbe*. In: *From Blake to Byron*, ed. by B. Ford, Harmondsworth, 1962, p. 93.

²³ R. L. Brett, *George Crabbe*, London, 1956, p. 18; Д. Ю. Левин, *op. cit.* p. 66.

²⁴ Verta prisiminti, kad ir Krebas bandė savo plunksną prozoje. Jis parašė tris romanus, bet jų rankraščius sudegino. Zr. L. Haddakin, *op. cit.*, p. 145.

²⁵ K. Donelaičio poema turi 2968 eil., O Goldsmito — 430 eil., Dž. Krebo — 553 eil.

²⁶ J. Jurginis, K. Donelaičio „Metai“ kaip istorijos šaltinis, „Literatūra ir kalba“, Vilnius, 1965, p. 55—73; A. Vyšniauskaitė, Lietuvių materialinės kultūros atspindžiai K. Donelaičio „Metuose“, „Literatūra ir kalba“, VII, Vilnius, 1965, p. 74—98 ir kt.

mos vietose ir įvairiais atvejais: ir kada būras ruošiasi į darbą, ir kada grįžta iš jo, skirtingi valgiai įvairiais metų laikais, ir ypač, žinoma, vaišių ir pobūvių metu. Bė to, Donelaitis, aprašinėdamas valstiečių gyvenimo realijas, ne tik pateikia daug vaizdingų detalių, bet išskiria ir patį charakteringiausią momentą, labiausiai išreiškiantį kaimiečių gyvenimo būdą. Valgių gausybėje ir įvairovėje, kaip būrų maisto pagrindas, poemoje ne kartą minimi lašiniai. Per pabaigtuves Plaučiūnas padalija visiems „grečnus lašinių šmotus“, rudenį „lašinių bei kumpių jau rūkint pakabintų žiemai pas būrus daugybė didelė kaba“, Krizo vestuvėse svečiai rankomis nusitvėrę valgė „lašinių šmotus“ ir t. t. Lašinių įvaizdis, daugelį kartų pasikartojantis per visą poemą, ne vien tik tam tikra realija, jis įgyja perkeltinę, apibendrinančią prasmę: išreiškia valstiečių gėrybių gausumą, pasiturintį gyvenimą, sotumą. Kai būro troboje nebėra lašinių — vadinasi, atėjo sunkios jo gyvenimo dienos.

Panašiai kaip valgių, taip ir būrų apdaro aprašymai turi savo leitmotyvą — vyžas („Mes, suskretę būrai, mes, vyžoti nabagai“, „Mes, lietuvininkai vyžoti, mes nabagėliai“ ir t. t.). Vyžos Donelaičio poemoje ne tik valstiečių apsirengimo atributas. Jos taip pat turi apibendrinančią prasmę, kaip valstietiško paprastumo, kartu ir patvarumo bei atsparumo, kuris atsilaiško prieš visokias negandas, išraiška.

Pagaliau reikia paminėti ir mėšlo įvaizdį, kuris, traktuojamas vien tiesiogine prasme, paprastai laikomas tam tikro šiuurkštumo požymiu Donelaičio poemoje. Matyt, ir čia reikia įžiūrėti žodžio daugiareikšmiškumą. Be to, reikia turėti omeny valstietišką galvosena, kuriai panašūs dalykai ne būtinai išreiškia šiuurkštumą. Donelaičio poemoje mėšlo įvaizdis išreiškia tai, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo menka ir nepatrauklu, bet nuo ko priklauso labai svarbūs dalykai:

*Iš menkų daiktų daugysyk dyvai pasidaro,
O iš mėšlo smirdančio žegnonė pareina*²⁷.
(53)

Mėšlas, kaip ir kiti panašūs žodžiai, Donelaičio poemoje pažymi nevalyvumą, atsilikimą, netvarką, bet taip pat ir naujo gimimą, gyvybės pradžią ir būtiną jos egzistavimo elementą. Jis susijęs su universaliomis gimimo-augimo-mirties-puvimo sąvokomis ir, kaip sako M. Bachtinas apie panašius įvaizdžius F. Rablė kūryboje, „neturi cinizmo ir šiuurkštumo mūsų laikų prasme“²⁸.

Žodžio ir vaizdo daugiareikšmiškumas K. Donelaičio poemoje susijęs ir su bendru jo sukurto kaimo gyvenimo vaizdo įvairiapusiškumu. Done-

²⁷ K. Donelaitis, *Metai*, Vilnius, 1956. Skliausteliuose nurodomas puslapis

²⁸ М. Бахтин, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса*, Москва, 1965, p. 161.

laitis neidealizuoja kaimo gyvenimo, kaip Tomsonas ar Goldsmitas, jis taip pat neapsiriboja tik jo tamsiųjų pusių pavaizdavimu, kaip Krebas. Donelaitis atkuria sudėtingą kaimo gyvenimo dialektiką, su jo sunkumais ir džiaugsmiais, iškelia kaimo žmonių moralines vertybes, taip pat parodo ir jų nevalyvumą, lamsumą, atsilikimą. Dar poemos pradžioje, lyg savotiškas autoriaus išeities taškas, praskamba žodžiai:

*Juk ne vis reik vargt, ir tokios randasi dienos,
Kad, prisivargę daug, širdingai vėl pasidžiaugiam.*

(26)

Gal būt, dėl to įvairesnė ir bendra Donelaičio poemos intonacija. Čia nėra vien tik pakilios patetikos, kuri vyrauja Tomsono ir iš dalies Goldsmito poemose, nėra taip pat ir niūraus pasipiktinimo, kuris vyrauja Krebo poemoje. Donelaičiui labiau būdingas dalykiškas pasakojimo tonas ir buitiskumas, tačiau, jam nesvetimas lyrizmas ir net dramtizmas. Intonacija keičiasi priklausomai nuo to, kokius kaimo gyvenimo aspektus poetas vaizduoja. Be to, poemai įvairumo suteikia ir tai, kad keičiasi pasakojimo požiūris. Vieni reiškiniai aprašinėjami paties autoriaus vardu, kiti pateikiami per kokio nors personažo prizmę. Vaizdas įgyja daugiau ekspresijos, nudažomas tam tikra emocija. Ir, žinoma, ypač originalų Donelaičio poemos bruožą sudaro komiškas elementas ir autoriaus sugebėjimas organiškai pereiti nuo rimta prie juokinga. Komiškumas nebūdingas šių anglų autorių poemoms, nors, apskritai, komiškos poemos (parodijos, burleskos) žanras gana populiarus to laikotarpio anglų literatūroje. Donelaičio poemoje juokas yra ir gyvenimą teigiantis pradas, ir aktyvi jėga, išjuokiant neigiamus reiškinius²⁹.

Neatskiriama kaimiečio gyvenimo dalis — darbas, ir Donelaitis, atitinkamai pagal metų laikus, aprašo įvairius kaimo žmonių darbus. Poetas retai kada kuria paties darbo proceso vaizdą, jam svarbiau darbo įprasminimas, jo moralinė bei socialinė esmė. Panašiai kaip ir Krebas, Donelaitis darbą vaizduoja ne kaip harmonišką, šventišką, o daug jėgų reikalaujantį ir žmogų nualinantį užsiėmimą. Donelaičio būras-baudžiaininkas, kaip ir Krebo samdinytis, dirba ne sau, dirba sunkiomis sąlygomis ir prievarta. Sulinkusio būro įvaizdis jo poemoje taip pat išreiškia darbo sunkumą, parodo jį kaip žmogaus engimo formą:

*Tu su manim žinai, kaip būrą baudžiava baudžia
Ir kaip bėdžius toks kasdien kantriai pasilenkęs,
Po baisioms vargų naštom vos gal aisikvėpti.*

(50)

²⁹ Apie K. Donelaičio humoro ir satyros ypatumus yra rašęs D. Judelevičius straipsnyje „Donelaičio satyra“ („Literatūra ir menas“, 1955, Nr. 10), taip pat L. Gineitis, op. cit. 272—276 ir kt. Bet, žinoma, juoko ir komiškumo problemą Donelaičio kūryboje dar reikia išsamiau patyrinėti.

Tačiau Donelaitis darbą vaizduoja ne vien kaip sunkią naštą. Darbas sukuria visas gėrybes, jis maitina ir aprenkia žmones, sukuria jų pasiturinčią buitį. Neatsitiktinai toks griežtas tinginių priešpastatymas darbštiesiems būrams. Darbas, kaip pabrėžia poetas, išlaiko ne tik būrus, bet ir ponus („Ak! kur dingtų ponai, jei jie būro netektų“). Darbas taip pat traktuojamas kaip sveikatos ir stiprybės šaltinis.

Toks požiūris į darbą, kaip į gyvybiškai reikalingą veiklą žmogaus egzistencijai, būdingas ir kitiems XVIII a. rašytojams (Defo, Volterui). Tačiau jeigu šie daugiau suvokia darbą kaip buržuazinės visuomenės kūrimo pagrindą, Donelaičiui labiau būdingas valstietiškas požiūris į darbą, panašiai kaip matome ir tautosakoje³⁰. Donelaitis parodo darbo praktinę reikšmę, jo žmogiškąjį turinį, per darbo motyvą atskleidžia ir žmonių tarpusavio santykius. Skirstydamas žmones į tuos, kurie dirba ne tik sau bet ir kitiems, ir į tuos, kurie nedirba, poetas atskleidžia to meto visuomenės struktūrą, baudžiavinės santvarkos išnaudotojišką esmę. Dvaro ir kaimo santykiams pavaizduoti poemoje skirta daug vietos, o per tai atsispindi ir paties Donelaičio visuomeninė pozicija: žmonių prigimtinės lygybės iškėlimas ir atmetimas baudžiavinėje santvarkoje egzistuojančių privilegijų³¹.

K. Donelaitis stovi greta kitų švietėjų, sugebėjusių suvokti ir atskleisti pagrindinį XVIII a. socialinį prieštaravimą tarp privilegijuotos ir neprivilegijuotos visuomenės, jis išsiskiria XVIII a. literatūros fone tuo, kad parodo ne apskritai prieštaravimus tarp privilegijuotos visuomenės ir trečiojo luomo, o tarp dvarininkų ir valstiečių baudžiauninkų. Socialinė tema įgyja istoriškai konkretizuotą formą, būdingą to meto Prūsijos tikrovei. Goldsmito ir ypač Krebo poemose atsispindi tie prieštaravimai, kuriuos į kaimą atnešė besiformuoją buržuaziniai santykiai, pagimdę kaimo gyventojų diferenciaciją. Donelaitis, gyvenęs kitokiomis istorinėmis sąlygomis, pirmiausia parodė kontrastą tarp dvaro ir kaimo, nors iš dalies suvokė ir tuos prieštaravimus, kurie gimsta kaime, formuojantis naujiems visuomeniniams santykiams.

Suprantama, kad Donelaičio poemoje nėra kaimo ir miesto, primityvios ir civilizuotos būklės priešpastatymo tokia forma, kaip Goldsmito kūryboje. Tiesa, poetas kalba apie papročių sugedimą, bet tai daugiau sieja su neigiama dvaro moraline įtaka kaimui, taip pat su svetimų madų įsigalėjimu. Praėjusių gadynių ilgesys („Ak, kur dingot jūs, lietuviškos gadynėlės“) siejasi su grįžimo į paprastumą ir natūralumą įdėja. Bet Donelaitis kartu yra ir mokslo bei švietimo šalininkas. Todėl XVIII a. dis-

³⁰ Zr. D. S a u k a, Tautosakos savitumas ir vertė, Vilnius, 1970, p. 395—396.

³¹ Plačiau apie tai žr. L. Gineitis, op. cit., p. 231—260; J. Jurginis, op. cit., p. 55—73.

kusijoje dėl progreso ir primityvizmo jo pozicija artimesnė švietėjams (Sviftui, Volterui, Didro), negu sentimentalistams (Ruso, Goldsmitui).

Kad Donelaičio poema „Metai“ savo turinio socialumu ir joje atsispindinčiomis idėjomis būdingas XVIII a. literatūros kūrinys, iš esmės sutinka beveik visi jo kūrybos tyrinėtojai³². Daugiau diskusijų sukelia Donelaičio santykis su XVIII a. literatūrinėmis kryptimis ir jo kūrybinio metodo klausimas. Vieni tyrinėtojai sieja jį daugiau su klasicizmu³³, kiti su šviečiamuoju realizmu³⁴, kai kurie ir su sentimentalizmu³⁵. Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad Donelaičio kūrybos principai artimesni ne XVIII a. literatūros kryptims, o XIX a. kritinio realizmo literatūrai³⁶. Kartais bandoma surasti Donelaičio ir XX a. literatūrai būdingo vaizdinio tikrovės suvokimo ryšį³⁷. Toks nuomonių įvairumas gali būti pagrįstas, pirma, tuo, kad XVIII a. literatūrinis gyvenimas labai įvairus ir nevienalytis, ir, antra, tuo, kad ir K. Donelaičio meninis mąstymas toks savitas, jog sunku jo, kaip F. Rablé arba R. Bernso kūrybą, sutalpinti vien tik literatūrinių normų rėmuose. Matyt, ir lietuvių poetas nemaža ką yra perėmęs iš liaudies kūrybos³⁸.

XVIII a. pagrindinės literatūros kryptys — klasicizmas, šviečiamasis realizmas ir sentimentalizmas³⁹ — kiekviena pasižymėjusi savo originaliais bruožais, turėjo ir bendrų ypatumų, leidžiančių kalbėti apie šviečia-

³² Išskyrus kai kuriuos emigracijoje gyvenančius lietuvių literatūros tyrinėtojus, kurie atsieja Donelaitį nuo istorinio konteksto. Zr. K. Korsakas, *Aktualieji donelaitikos uždaviniai*, „Literatūra ir kalba“, VII, Vilnius, 1965, p. 33 ir t.

³³ A. Baltakis, *Apie tradiciją ir novatoriškumą*, „Pergalė“, 1958, Nr. 10, p. 141—142; K. Korsakas, *op. cit.*, p. 30—32.

³⁴ L. Gineitis, *op. cit.*, p. 354.

³⁵ K. Umbrasas, *Literatūros kryptys ir metodai*, Vilnius, 1962, p. 26.

³⁶ V. Mykolaitis, *Kristijonas Donelaitis, kn.: Lietuvių literatūros istorija*, I, Vilnius, 1957, p. 296—299; I. Kostkevičiūtė, *op. cit.*, p. 278.

³⁷ V. Zaborškaitė, *Eilėraščių menas*, Vilnius, 1965, p. 16.

³⁸ Apie tai, kokius tautosakos motyvus ir kaip savo kūryboje yra panaudojęs Donelaitis, plačiau rašė Z. Slaviūnas savo straipsnyje „Kristijono Donelaičio ryšiai su tautosaka“ („Literatūra ir kalba“, VII, Vilnius, 1965, p. 99—127). Svarbu, žinoma, ir kita šio klausimo pusė: kiek ir kuo Donelaičio meninis mąstymas artimas folkloro meniniam tikrovės suvokimui. K. Korsakas yra nurodęs, kad Donelaičio hiperbolizmo pagrindą pirmiausia reikia atsekti liaudiškoje pasaulėjautoje (*op. cit.*, p. 45). E. Mieželaitis rašė, kad Donelaičio „vaizduojami žmonės primena genialių liaudies skulptorių iš medžio išdrožtus dorų artojų, sėjėjų, karikatūriškų tinginių ir apsilėdėlių, nenaudėlių ir išnaudotojų tipus“ (E. Mieželaitis, *Cia Lietuva*, Vilnius, 1968, p. 31). Tai iš esmės įdomios pastabos, kurias, kaip ir kitus Donelaičio kūrybos folkloriškumo klausimus, dar reikia išsamiau panagrinėti.

³⁹ XVIII a. klasicizmas įgauna naujų bruožų, palyginus su XVII a. klasicistine literatūra, todėl jis kartais vadinamas šviečiamuoju klasicizmu. Voltero, vėlyvojo Getės ir Silerio klasicizmas, pasižymėjęs savo plačiais filosofiniais apibendrinimais ir sudėtinga istorine koncepcija, glaudžiai susijęs su visu XVIII a. literatūros ir visuomeninio gyvenimo procesu. Todėl XVIII a. klasicizmui, kaip teisingai nurodo K. Korsakas, negalima priskirti vien epigoniško vaidmens (*op. cit.*, p. 31).

mąją literatūrą platesne prasme. Iš tokių ypatumų galima pažymėti meninio vaizdo apeliavimą į tikrovę ir charakterių kūrimo problemą.

XVIII a. literatūroje sukurti meniniai vaizdai aktyviai veikia tikrovę, skverbiasi į gyvenimo įvykių raidą. Jie prisodrinti savo meto mokslinių, filosofinių, publicistinių idėjų ir glaudžiai susiję su autoriaus pozicijomis. Todėl XVIII a. literatūrai būdingas tendencingumas arba, kaip dažnai vadinama, didaktizmas. Tačiau didaktika didaktikai nelygi. Pasi-taiko, žinoma, ir nuogo įsakymo arba pamokymo, kaip veikti, bet didelių menininkų kūryboje ji išreikšta meniniais vaizdais ir neatskiriama nuo bendros kūrinio struktūros. Tokią didaktiką reikia traktuoti ne kaip trūkumą, o kaip meninės kūrybos specifiką. „Jeigu nebus šito „pamokymo“, jeigu išmesime „teigiamojo“ herojaus patosą, „proto“ ir „prigimties“ teigimą, tai nebebus jokie šviečiamoji realizmo arba tai bus visai kitoks realizmas.“⁴⁰

Meninio vaizdo aktyvumu, jo apeliavimu į gyvenimo procesą pasižymi ir K. Donelaičio poema. Tuo ji artima ir anglų poetų kūriniams. „Proto“ ir „prigimties“ balsas Donelaičio poemoje yra vienas svarbiausių kriterijų, vertinant žmonių poelgius ir jų tarpusavio santykius. „Pamokymai“, dažniausiai išreikšti ne autoriaus kalba, o įvairių veikėjų monologuose emociinga ir išraiškinga forma, negriauna poemos meniškumo⁴¹, o suteikia jai savitą poetinę intonaciją. Todėl Donelaičio didaktikos nereiktų traktuoti kaip trūkumo, o kaip specifišką jo kūrinio vaizdinės sistemos ypatumą. Daugelis jo „pamokymų“ ir kreipimūsi yra tapę tiesiog aforistiniais posakiais:

*Tu, niekings žmogau, mokinkis čia pasikakint,
Kad tau kartais tropijas skūpai prisivalgyt.*

(16)

*Taigi mokinkis, miels žmogaus, čėsu pasirūpint,
Kaip žiemavojant tau reikės kasdien pasielgtis.*

(128)

Sviečiamasis realizmas (Defo, Fildingas, Didro, Lesingas ir kt.) didelį dėmesį skyrė žmogaus ir aplinkos santykiams pavaizduoti, taip pat pripažino ir tam tikrų nesikeičiančių žmogiškų normų egzistavimą. Todėl bendro ir konkretaus prado santykis šviečiamajame realizme kitoks, negu XIX a. kritiniame realizme, ir šiuo atžvilgiu jis dar kai kuo artimas ir klasicizmui.

Sentimentalizmas, kuris dažnai sutapatinamas su perdėtu jausmingumu ir verkšlenimu, anaipol nebuvo toks paprastas ir primityvus reiškiny. Jis sustiprino lyrinį elementą literatūroje, pagilino ryšį tarp psichologinio ir socialinio prado. Sentimentalizmas pasireiškė ne tik poezijoje, bet ir kituose žanruose (Sternas, Ruso, jaunasis Getė ir Šileris).

⁴⁰ С. В. Тураев, Спорные вопросы литературы Просвещения, кн.: Проблемы просвещения в мировой литературе, Москва, 1970, стр. 24.

⁴¹ Vargu, ar galima sutikti su E. Mieželaičio teiginiu, kad „moralizmas, prasiskverbęs į sveiką poemos organizmą, graužė ir vagojo šį galingą ažuolo luitą kaip kirminas“ (op. cit., p. 42).

*O jūs, vargdieniai, jūs vyžoti nabagai!
Jūs, baudžiauninkai, bernai ir kaimenių kerdžiai!
Ir kas dar daugiaus yr stenančių nabagėlių,
Ramdykit ben ašaras irgi paliaukite verkę!*

(139)

Siuose kreipimuose skamba įvairios intonacijos: ir pasipiktinimo, ir susirūpinimo, ir užuojautos. Išmetus juos, poema netektų savo specifiško, donelaietiško kolorito, savito emocinio išraiškimumo.

Su didaktiniu pradū susiję ir XVIII a. literatūros charakterių kūrimo principai. Kaip priimta teigti, XVIII a. literatūrai būdinga charakterių vienpusiškumas, tam tikras schematiškumas, veikėjų pavertimas „idėjų ruporais“. Tai traktuojama kaip žemesnis meniškumo laipsnis, palyginus su XIX a. literatūros charakterių visapusiškumu, dinamiškumu, psichologiniu sudėtingumu. XVIII a. literatūrai taikomi XIX a. realizmo kriterijai ir užmirštama, kad XVIII a. literatūra visų pirma idėjų, o ne gyvenimo tiesos literatūra. Todėl skirstymas personažų į griežtus kontrastus, koncentravimas dėmesio į vieną ypatybę joje visiškai pagrįstas. Apibendrinantis pradus XVIII a. literatūroje yra svarbesnis, negu individualus ir konkretus. Kad ir šiuo principu kuriant charakterius galima pasiekti didelės meninės įtaigos, rodo tokių rašytojų, kaip Voltero, Šilerio, Getės personažai (ypač Faustas ir Mefistofelis). Žinoma, kai kurių rašytojų kūryboje (Defo, Fildingo, Didro, Ruso) detale, socialinė ir buitinė personažų charakteristika, herojaus ir aplinkos sąveika taip pat užima svarbią vietą. Tačiau XVIII a. literatūroje žmogus traktuojamas ne tik kaip aplinkos produktas, bet taip pat ir kaip nesikeičiančių kategorijų — proto ir prigimties — įsikūnijimas arba nukrypimas nuo jų.

Donelaitis, kaip charakterių kūrėjas, panašiai kaip ir Krebas, artimesnis paskutiniosios grupės rašytojams. Jo personažai visų pirma diferencijuojami pagal socialines kategorijas — būrai ir ponai, — pagrindinis dėmesys skiriamas valstiečių paveikslams. Jų charakteristikoje svarbią vietą užima konkretus ir individualus pradus. Palyginus su Krebu, Donelaitis eina toliau charakterių individualizacijos linkme: suteikia savo herojams tikrinius vardus (Pričkus, Lauras, Selmas, Krizas ir kt.), parodo juos kaip atskiras individualybes, kartais net atskleidžia plačiau jų gyvenimo istoriją (pvz., Pričkaus, Krizo). Leisdamas jiems patiems daug kalbėti, poetas ne aprašo, o tiesiog atskleidžia jų požiūrį į pasaulio reiškinius ir santykius su kitais žmonėmis. Taigi Donelaičio poemoje pasireiškia tendencija į pasakojimą ir dramatišką charakterių atskleidimą per jų pačių monologus ir per veiksmą. Kaip valstietiškių charakterių kūrėjas, Donelaitis, be abejo, pralenkia ne tik Tomsoną ir Goldsmitą, bet ir Krebą.

Antra vertus, Donelaičiui taip pat būdinga ir tendencija į apibendrinimą, vieno bruožo išskyrimą, charakterių grupavimą moraliniu aspektu

į dvi pagrindines grupes — teigiamus ir neigiamus. Vieno bruožo išskyrimą kartais dar labiau pabrėžia atitinkamų pravardžių suteikimas (Slunkius, Blėkuis, Paikžentis ir kt.). Donelaitis sukūrė ne tik atskirus labai reljefiškus valstiečių tipus, bet ir bendrą būro vaizdą, ir čia ypač pasireiškia apibendrinančio prado reikšmė. Neatsitiktinai Donelaičio personažai dažnai operuoja įvardžiais „mes“, „mūsų“, „mums“, tuo pabrėždami savitarpio ryšį ir bendrumą. Donelaitis, kaip niekas kitas XVIII a. literatūroje (išskyrus nebent tiksliai R. Bernsą⁴², bet tai jau kiek vėlesnis etapas), perteikė pačią valstiečio prigimtį, jo psichologijos ir pasaulėvaizdžio pagrindinius bruožus. Donelaičio būrams būdingas ir egzistuojančios žmonių tarpe nelygybės bei neteisybės suvokimas, ir savo vertės pajautimas, ir gyvenimo išmintis bei sąmojus, ir neatskiriamas ryšys su žeme bei kitais gamtos reiškiniais. Be abejo, poemos valstietišką koloritą ir būrų charakterių sodrumą didele dalimi nulemia gyva, liaudiška poemos kalba. Tai jau ne kartą pažymėjo Donelaičio kūrybos tyrinėtojai⁴³.

* * *

Apžvelgę keturių XVIII a. poetų, vaizdavusių kaimo gyvenimą, kūrybą, matome, kad plačiausią ir konkrečiausią to gyvenimo paveikslą savo poemoje „Metai“ nupiešė Donelaitis. Jei Dž. Tomsoną galima laikyti kaimo poezijos pradininku, tai — Donelaitis — jos didžiausias įsikūnijimas. Tomsono poemoje yra tik atskiri kaimo gyvenimo fragmentai. Goldsmitas daugiausia kalba apie įsivaizduojamą kaimą, tokį, kokį poetas norėtų matyti, o ne koks jis iš tikrųjų yra, o Kėbas mato tik tamsiąją kaimo gyvenimo pusę. Donelaitis sukuria įvairiapusišką kaimo papročių vaizdą, atgamina charakteringas jo buities realijas, nupiešia daugelio būrų paveikslus, parodo kaimo gyvenimo sudėtingumą ir prieštaravimus, kylančius tiek iš socialinių, tiek ir iš moralinių premisų.

Su vaizduojamų reiškinių specifika susiję ir meninio vaizdo ypatumai. Tomsono vaizdai pakilūs, jis sukuria šventišką kaimo gyvenimo atmosferą. Goldsmito poemoje kartu su šviesiais vaizdais, išreiškiančiais praėjusių laikų kaimo idilišką gyvenimą, iškyla ir nuskurdimo, nykumo įspūdį tei-

⁴² Klausimas apie Donelaičio ir Bernso kūrybos artimumą iš esmės labai įdomus, tačiau šiame straipsnyje nėra galimybės jo plačiau paliesti. Abu poetai panašūs pirmiausia dėl to, kad kaimo gyvenimą vaizdavo tarsi iš vidaus, per pačių valstiečių požiūrį, panašūs jie ir liaudiška savo kūrinių poetika, tačiau jie taip pat ir skiriasi vienas nuo kito. Kitoks abiejų požiūris į susiklosčiusių socialinių formų stabilumą, kitokie moraliniai kriterijai, vertinant žmonių poelgius. Be to, Donelaitis — epinis poetas, Bernsas visų pirma — lyrikas.

⁴³ Žr. V. Mykolaitis, op. cit., p. 291—295; L. Gineitis, op. cit., p. 281—290; J. Kabelka, Kristijono Donelaičio raštų leksika, Vilnius, 1964, p. 5—24 ir kt.

kiantys paveikslai, parodantieji šiuolaikinio kaimo padėtį. Jo poema ne tiek perteikia konkretų kaimo gyvenimo paveikslą, kiek nuotaikas ir jausmus, ypač praėjusių laikų galesį. Krebo vaizdai, kaip kontrastas Tomsono ir Goldsmito vaizdams, sunkūs, beveik natūralistiški, pabrėžia viską, ką sunkiausia tenka patirti kaimo žmogui: nepakeliamą darbą, skurdą, ligą ir senatvę. Bendra poemos atmosfera niūri ir slegianti. Donelaičiui būdingas epiškas, ramus pasakojimo tonas, vaizdų konkretumas ir buitiškumas, bet kartu jam nesvetimas lyrizmas ir dramatiškumas. Ypač originalų jo poemos bruožą sudaro komiškas elementas ir sugebėjimas pereiti nuo rimta prie juokinga ir atvirkščiai.

Visiems keturiems kaimo gyvenimą vaizdavusiems poetams būdingas socialinis aspektas. Tomsono poemoje jis išreikštas dar abstraktesne forma, apskritai priešpastatant kaimą ir miestą, skurdą ir prabangą. Goldsmito poemoje jau konkrečiau kalbama apie kaimo gyventojų socialinę diferenciaciją ir jos priežastis — nelygų nuosavybės pasidalijimą. „Apleistajame kaime“ jaučiami XVIII a. Anglijos agrarinės krizės atgarsiai. Krebas sukonzentravo dėmesį į labiausiai išnaudojamą kaimo gyventojų sluoksnį — samdinius ir padenius darbininkus. Goldsmito ir Krebo poemos atskleidžia tuos prieštaravimus, kuriuos į kaimą nešė besiformuoją buržuaziniai santykiai. Donelaitis savo poemoje visų pirma vaizdavo prieštaravimus, būdingus feodalinei santvarkai — konfliktą tarp kaimo ir dvaro.

K. Donelaitis visiškai organiškai įeina į XVIII a. literatūros kontekstą, tačiau jis ne tiek sietinas su kuria nors atskira šio laikotarpio literatūros kryptimi (nors ir, atskirai paėmus, galima rasti ryšio ir su klasicizmu, ir su sentimentalizmu, ir su šviečiamuoju realizmu), kiek su bendra šio laikotarpio literatūros specifika. Tai rodo tokie jo kūrybos bruožai, kaip meninio vaizdo aktyvumas ir apeliavimas į gyvenimą, bendro ir individualaus Prado santykis, ryškūs XVIII a. idėjų atspindžiai. Tačiau Donelaitis išugdytas ne vien literatūrinės mokyklos, o ir liaudies kūrybos tradicijų, ir tai didelė dalimi apsprendė jo kūrybos originalumą. Lietuvių poetas geriau, negu kuris kitas XVIII a. rašytojas, perteikė pačią valstiečio prigimtį, jo psichologijos ir pasaulėvaizdžio esmę. O per valstiečio sąmonę Donelaitis atskleidė ir gilesnius žmogaus būties klausimus. Jis sugebėjo, kaip ir dideli rašytojai, pavyzdžiui, Servantesas, Šekspyras, Getė, kalbėti labai išraiškingai ir labai paprastai apie didelius dalykus, kartu neužmiršdamas ir tų buitinių smulkmenų, kurios iš pirmo žvilgsnio nereikšmingos, betgi turi savo svorį gyvenime.

ИЗОБРАЖЕНИЕ СЕЛЬСКОЙ ЖИЗНИ В ПОЭМЕ XVIII ВЕКА

(Дж. Томсон, О. Гольдсмит, Дж. Крабб, К. Донелайтис)

Елена КУОСАЙТЕ

Резюме

В статье рассматриваются поэмы английских писателей XVIII века Дж. Томсона («Времена года»), О. Гольдсмита («Покинутая деревня»), Дж. Крабба («Деревня») и поэма «Времена года» литовского поэта К. Донелайтиса, в которых изображается сельская жизнь того времени. Если Томсон является как бы зачинателем сельской поэзии XVIII века, то Донелайтис — ее вершиной. Томсон ограничивается лишь изображением отдельных эпизодов сельской жизни. Гольдсмит пишет, прежде всего, не о деревне Англии своего времени, а о той, какую хотел бы он видеть. Крабб фиксирует только темные стороны сельской жизни. Донелайтис же воссоздал многообразную картину сельского быта со всеми характерными его реалиями, типическими образами крестьян, показал противоречия деревенской жизни, порожденные как социальными, так и моральными премисами.

Поэмы всех авторов отличаются социальной направленностью. Но если у Томсона это проявляется в более абстрактной форме, как напр., противопоставление города и деревни, роскоши и нищеты, то у Гольдсмита, Крабба и Донелайтиса социальная тема приобретает более конкретные исторические формы. Поэмы Гольдсмита и Крабба показывают те общественные противоречия, которые в деревне Англии возникли на почве развивающихся буржуазных отношений. Донелайтис изображал, прежде всего, противоречия, характерные для феодального строя.

Поэмы, изображающие разные аспекты сельской жизни, отличаются и своей тональностью, и спецификой художественных образов. Для Томсона характерны более напыщенные и идиллические образы, что отчасти свойственно и поэме Гольдсмита, хотя у этого поэта рядом с идиллической картиной прошлого возникают и образы, усиливающие впечатление опустошения и разорения. Образы Крабба и общая атмосфера его поэмы довольно мрачны. Его поэма является своеобразным контрастом к поэмам Томсона и Гольдсмита. Для Донелайтиса характерен спокойный эпический тон повествования, конкретное изображение крестьянского быта и обычаев. Но вместе с тем ему не чужды лирические и драматические интонации в показе человеческих связей и судьбы сельских тружеников. Оригинальная черта его поэмы — переплетение комического и серьезного.

К. Донелайтис со свойственной его поэме тематикой и спецификой художественного мышления органически вписывается в контекст литературы XVIII века. Он связан не столько с каким-нибудь определенным литературным направлением того века, сколько с общей спецификой литературы Просвещения. Но вместе с тем надо отметить, что творчество Донелайтиса сформировалось не только под влиянием литературных явлений; оно выросло из традиций народного творчества, что отчасти определило оригинальность его художественной индивидуальности. Донелайтис лучше других писателей XVIII века воссоздал саму природу крестьянина, его психологию, особенность его мироощущения. А через сознание крестьянина поэт открыл некоторые существенные аспекты человеческого бытия.

RURAL DESCRIPTIONS IN EIGHTEENTH-CENTURY POEM: THOMSON, GOLDSMITH, CRABBE, DONELAITIS

Elena KUOSAITE

Summary

Thomson's poem „The Seasons“, Goldsmith's „The Deserted Villoge“, Crabbe's „The Village“, and Donelaitis' „The Seasons“ are linked by the common theme of rural life. Thomson was the initiator of eighteenth-century rural poetry. Only several scenes of country life are presented in his poem which is devoted mostly to natural description, moral and philosophical considerations. Goldsmith was interested in the first place to convey the spirit of regret over the changes that were taking place in the English village. The focus of his attention was concentrated on the idyllic picture of the village in the past. Crabbe saw only the dark sides of village life and portrayed a dismal picture of rustic world in his poem. Donelaitis gives a full and realistic picture of country life. The poet presents many scenes of everyday life and the farmers' labour, describes their customs and recreations, portrays the colourful figures of the boors. The author reveals the contraversies of country life engendered by social as well as moral motives.

The poems of the authors in review are distinguished by their social implications. In Thomson they are expressed in a more abstract form, as a contrast between the village and the city between luxury and poverty. In Goldsmith, Crabbe and Donelaitis they acquire a more concrete historical form. Goldsmith and Crabbe revealed the contradictions brought into the English village by the development of capitalist relations, while Donelaitis presented contradictions characteristic of the feudal system.

The poems presenting different aspects of country life differ from each other in their stylistic qualities. It is characteristic of Thomson to use high-flown imagery and an elevated diction which in part is a characteristic feature of Goldsmith's poem too. But in Goldsmith alongside of the idyllic pictures of the past can be found images of desolation and destruction. In the atmosphere and imagery of Crabbe's poem there is a sense of helplessness and decay. His poem is contrasted to those of Thomson and Goldsmith. The descriptions of Donelaitis are matter-of-fact and vivid; the narrative is distinguished by variety of tone, which changes from serious to comic, from lyric to dramatic. Dialogue and direct speech adds much to the vigorous effect of the poem.

The subject matter and the structural qualities of Donelaitis' poem make him a typical figure of eighteenth century literature. But one must remember that his creative power was formed not only by literary models and authorities. It was raised and conditioned by folk tradition as well. That's why he succeeded better in reproducing the very essence of the peasant's nature, his psychology and his way of looking at life. And through the consciousness of the peasant he revealed some principal aspects of human existence and of his relations to nature.